

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

Fecr Yayınları: 253

HADİS TARİHİ VE USÛLÜ DERSLERİ

دروس تاريخ الحديث و اصوله

Prof. Dr. Ahmet KELEŞ

© FCR YAYIN REKLAM BİLGİSAYAR SAN. ve TİC. LTD. ŞTİ.
(Sertifika no: 13178)

Mizanpaj ve Kapak
FCR

Baskı ve Cilt
AYDAN BASIM ve YAYIM LTD. ŞTİ.
Örnek Sanayi Sitesi Alınteri Bulvarı
364. Sokak No: 4 Ostim/ANKARA
Tel: 0312.354 46 27-28

1. Baskı: Aralık 2017

ISBN: 978-605-9652-53-7

FCR YAYIN REKLAM BİLGİSAYAR SAN. ve TİC. LTD. ŞTİ.
Hacı Bayram Mah. Boyacılar Sk. No: 14/1 Ulus-Altındağ/ANKARA
Tel: (0312) 310 08 60 (pbx) - Fax: (0312) 311 47 89
Web: www.fcr.com.tr • e-mail: fcr@fcr.com.tr

HADİS TARİHİ VE USÛLÜ DERSLERİ

دروس تاریخ الحدیث و اصوله

Prof. Dr. Ahmet KELEŞ

Ankara 2017

Prof. Dr. Ahmet Keleş

1959 yılında Kırşehir Çiçekdağında doğdu. İlk, orta ve lise tahsilini Kırkkale’de tamamladı. 1988 tarihinde Erciyes Üniversitesi İlahiyat Fakültesinden mezun oldu. Aynı üniversitede Hadis alanında; “*Abdurrezzak b. Hemmâm’ın Musannefindeki Sahâbe ve Tabiîn Fetvaları Işığında Sünnetin Teşri Değeri*” adlı teziyle yüksek lisansını, “*Hadislerin Kuran’a Arz Usûlü*” teziyle de doktarasını tamamladı. 1998 yılında, Yrd. Doç. Dr. olarak Dicle Üniversitesi Hadis Ana Bilim Dalına atandı. 2004 yılında Doçent, 2009 yılında da Profesör oldu. Halen aynı üniversitede öğretim üyesi olarak görev yapmaktadır. Evli ve iki çocuk babasıdır.

İÇİNDEKİLER

ÖN SÖZ-----	11
-------------	----

HADİS TARİHİ I

Hadis Tarihinin Başlangıcı ve Safhaları -----	13
Giriş-----	15
1. Hadis Tarihinin Başlangıcı-----	16
2. Hadis Tarihinin Ana Safhaları-----	20
2.1. Sözlü Dönem (Hıfz)-----	20
2.2. Yazılı Dönem (Kitâbet)-----	20
2.3. Tedvîn Dönemi-----	21
2.4. Tasnif Dönemi (Kitaplaşma)-----	21

HADİS USÛLÜ I

Hadis Usûlünün Anlamı ve Temel Kavramlar -----	23
Giriş-----	25
1. Usûl-Kaynak ilişkisi-----	26
2. Usûlün Anlamı ve Mahiyeti-----	26
3. Hadis Usûlüne Dair Yazılan Eserler-----	28
3.1. Usûl Konularını Kısmen İçeren Eserler-----	28
3.2. Geniş Kapsamlı Hadis Usûlü Eserleri-----	29
4. Hadis Usûlünün Ana Kavramları-----	29

HADİS TARİHİ II

Hız. Peygamber ve Hadis -----	33
Giriş-----	35
1. Hız. Peygamber Hayatta İken Hadisin Yazılması-----	36
2. Hız. Peygamber Zamanında Yazının Durumu-----	37
3. Hadislerin Yazdırılmamasının Nedenleri-----	38
4. Hadis Yazan Sahâbe-----	39
5. Sahâbenin Yazdığı Sahifelerin Durumu-----	40

HADİS USÛLÜ II

Kaynağına Göre Hadis Çeşitleri ve Ortak Kavramlar -----	41
Giriş-----	43
1. Kaynağına Göre Hadis Çeşitleri-----	43
1.1. Merfu' Hadis-----	43

1.2. Kutsî Hadis -----	43
1.3. Mevkûf Hadis -----	43
1.4. Maktû' Hadis -----	44
1.5. Mevzû' Hadis -----	45
2. "Hadis" Kavramıyla İlgili Ortak Kavramlar -----	45
2.1. Haber -----	45
2.2. Eser-----	46
2.3. Sünnet-----	46

HADİS TARİHİ III

Sahâbe Devri ve Hadis -----	49
Giriş -----	51
1. Sahâbînin Tanımı -----	51
2. Sahâbenin Adâleti -----	52
3. Sahâbenin Sayısı-----	53
4. Sahâbe ve Hadis Rivayeti -----	55
5. Sahâbe Devri Siyasi Olayları -----	56
6. Siyasi Olayların Hadis İlmi Açısından Sonuçları -----	57
7. Tâbiîn Nesli -----	59

HADİS USÛLÜ III

Tarik Sayısı İtibariyle Hadis Çeşitleri -----	61
Giriş -----	63
1. Rivayetlerin Muhaddise Ulaşma Yolu -----	63
2. Rivayet Çeşitleri -----	64
2.1. Mütevâtir Hadis -----	65
2.2. Âhâd Hadis -----	67
2.2.1. Ferd / Garîb Hadis -----	67
2.2.1.1. İ'tibâr - Mütâbi' - Şâhid -----	67
2.2.2. Azîz Hadis -----	69
2.2.3. Meşhûr (Müstevfîz) Hadis -----	70

HADİS TARİHİ IV

İsnadın Doğuşu ve Gelişimi -----	71
Giriş -----	73
1. İsnadın Anlamı -----	73
2. İsnadın Amacı -----	73
3. İsnadın Başlangıcı ve Gelişimi -----	74

HADİS USÛLÜ IV

Cerh - Ta'dîl İlmi ve Kavramları -----	79
---	----

Giriş-----	81
1. Cerh ve Ta'dilin Anlamı-----	81
2. Cerh ve Ta'dilin Uygulanışı-----	82
3. Metâinu Aşera-----	83
4. Cerh ve Ta'dil Vasıflarının Sorunları-----	85
5. Cerh ve Ta'dil Lafızları-----	85
5.1. Adâlet Lafızları-----	85
5.2. Cerh Lafızları-----	86
6. Cerh ve Ta'dil Kaynakları-----	87

HADİS TARİHİ V

Rivayetlerin Elde Edilme ve Aktarılma Yolları-----	89
Giriş-----	91
1. Hadis/Rivayet Elde Etme Yolları-----	91
2. Sema Yoluyla Hadis Alma ve Nakletme-----	93
3. Arz ve Kıraat Yoluyla Hadis Alma ve Nakletme-----	94
4. İcâzet Yoluyla Hadis Alma ve Nakletme-----	94
4.1. Münâvele Yoluyla İcâzet-----	94
4.2. Mükâtebe Yoluyla İcâzet-----	95
4.3. İ'lâm Yoluyla İcâzet-----	95
4.4. Vasiyet Yoluyla İcâzet-----	96
5. Vicâde Yoluyla Hadis Alma ve Nakletme-----	96

HADİS USÛLÜ V

Makbuliyet/Sihhat Derecelerine Göre Hadis Çeşitleri-----	99
Giriş-----	101
1. Sihhat Bakımından Hadislerin Tasnifi-----	101
2. Sahih Hadisin Tanımı-----	103
3. En Güvenilir İsnatlar-----	104
4. Rasûlullah'a Yakınlık ve Uzaklığına Göre İsnat Çeşitleri-----	105
4.1. Âlî İsnat-----	105
4.2. Nâzil İsnat-----	105
5. Sahih Hadisin Tanımında Ekol Farklılığının Rolü-----	105
6. Hasen Hadis-----	107
7. Zayıf Hadis-----	108

HADİS TARİHİ VI

Rivayetlerin Kitaplaşması: Tasnif Devri-----	109
Giriş-----	111
1. Hadis Tarihinin Ana Safhaları-----	111
2. Tasnif Devrinde Yazılan Eserlerde İzlenen Metot-----	113

2.1. Râvîlerine Göre Yazılan Hadis Kaynakları -----	113
2.1.1. Mu'cem -----	113
2.1.2. Müsned -----	114
2.2. Konularına Göre Yazılan Hadis Kaynakları -----	115
2.2.1. Musannef -----	116
2.2.2. Câmi' -----	116
2.2.3. Sünen -----	116
2.2.4. Cüz -----	117
2.2.5. Sahîfe -----	117
2.2.6. Müstedrek -----	118

HADİS USÛLÜ VI

Sahih Hadisin Tanımı -----	119
Giriş -----	121
1. Sahih Hadis Tanımının İctihâdî Olması -----	121
2. Ehl-i Rey ve Ehl-i Hadisin Sahâbî Temsilcileri -----	122
3. Dini Anlamanın Anlamı -----	123
4. Sahih Hadis Algısının Tarihçesi -----	125
4.1. Tasnif Devrinde Sahih Hadis Algısı -----	126
4.2. Tasnif Sonrası Süreçte Sahih Hadis Algısı -----	127
5. Sahih Hadis Algısının Anlamı -----	129
6. Sahih Hadis Tartışmaları Üzerine Kısa Bir Değerlendirme -----	130

HADİS TARİHİ VII

Hadis ve Sünnet İnkârcılığının Tarihçesi -----	133
Giriş -----	135
1. Erken Dönem Kuraniyyûn -----	135
2. Çağdaş Kuraniyyûn -----	137
3. Çağdaş Kuraniyyûnun Temsilcileri -----	138
4. Hadis/Sünnet İnkârcılığı ve Müsteşrikler (Oryantalistler) -----	139
5. Hadis Sünnet İnkârcılığının Anlamı -----	140

HADİS USÛLÜ VII

Zayıf Hadis I -----	143
Giriş -----	145
1. Zayıf Hadis Çeşitleri -----	145
2. Senedindeki Kopukluk Nedeniyle Zayıf Hadisler -----	146
2.1. Mürsel Hadis -----	146
2.2. Munkatî' Hadis -----	146
2.3. Mu'dâl Hadis -----	148

2.4. Muallak Hadis-----	148
3. Rivayetteki Çelişki Nedeniyle Zayıf Hadisler -----	149
3.1. Muzdarib Hadis -----	149
3.2. Şaz Hadis -----	151
3.3. Münker Hadis -----	152

HADİS TARİHİ VIII

Hadis İlimleri -----	153
Giriş-----	155
1. Genel Olarak hadis İlimleri -----	155
2. Şerhler -----	156
3. Hadis Usûlü-----	156
4. Hadis Tarihi-----	157
5. Garîbu'l-Hadîs-----	157
6. Derleme Hadis Edebiyatı-----	157
7. Miftahlar -----	158
8. Ricâl ve Tabakât Edebiyatı -----	158

HADİS USÛLÛ VIII

Zayıf Hadis II -----	161
Giriş-----	163
1. Rivayetteki İllet Nedeniyle Zayıf Hadisler-----	163
1.1 İlleti Bilinenler -----	163
1.1.1 Müdelles Hadis -----	163
1.1.2. Müdrec Hadis-----	166
1.2. İlleti Ancak Uzmanlarca Bilinen Zayıf Hadisler-----	168
1.2.1. Muallel Hadis -----	168
2. İmla Hataları Nedeniyle Zayıf Hadisler-----	168
2.1. Maklûb Hadis -----	169
2.2. Musahhaf (Muharref) Hadis-----	169
3- Zayıf Hadisle Amel-----	171

HADİS TARİHİ IX

Kütüb-i Sitte ve Müellifleri -----	173
Giriş -----	175
1. Buhârî ve Eseri -----	175
2. Müslim ve Eseri -----	176
3. Ebû Dâvûd ve Eseri -----	177
4. Tirmizî ve Eseri-----	178
5. Nesâî ve Eseri-----	179
6. İbn Mâce ve Eseri -----	179

HADİS USÛLÜ IX

Mevzû Hadis -----	181
Giriş -----	183
1. Mevzû' Hadisin Tanımı -----	183
2. Hadis Uydurmanın Gerekçesi/Mantığı -----	185
3. Hadis Uydurulan Konular -----	187
4. Mevzû' Hadisi Tanıma Yolları -----	187
5. Mevzûât Edebiyatı -----	188

HADİS USÛLÜ X

Hz. Peygamber'in Dindeki Konumu -----	189
Giriş -----	191
1. Asr-ı Saadette Hz. Peygamber'in Konumu -----	191
2. Hz. Muhammed'in Vefatından Sonraki Durum -----	192
3. Hz. Muhammed'in Örneklemediği İslam -----	195

BİBLİYOGRAFYA -----	197
----------------------------	-----

KISALTMALAR -----	201
--------------------------	-----

DİZİN -----	203
--------------------	-----

ÖN SÖZ

Yıllardır, ilahiyat fakültesinde vermiş olduğum *Hadis Tarihi ve Usulü* derslerini bir kitap haline getirmek ve öğrencilerimin istifadelerine sunmak en büyük arzumdur. Ancak her yıl karşılaştığım beklenmedik meşguliyetler bu arzumun gerçekleşmesini sürekli engelledi. Yüce Rab-bime sonsuz şükürler olsun ki bu sene yazmaya ve tamamlamaya muvafak kıldı.

Bu alanda yazılmış birçok “*Hadis Tarihi ve Usulü*” kitabı varken neden böyle bir eseri kaleme almak istediğimden kısaca bahsetmeliyim. Hiç şüphesiz en önemli etken, öğrencilerin *Hadis Tarihi ve Usulü* ve dersinde sorumlu oldukları kaynakların ağırlığından ve genişliğinden yaptıkları sürekli şikâyetlerdir. Bu şikâyetlerinde bir ölçüde haklıydılar. Çünkü söz konusu eserlerin hiçbirisi ders kitabı olarak hazırlanmamıştır. Her biri çok değerli olan bu kaynaklarımız meslektaşlarımızın akademik çalışmalarından biri olarak yazılmışlardır. Bu nedenle eserler ilahiyat fakültesi birinci sınıf öğrencisinin öğrenmesi gereken bilgilerden çok daha fazlasını kapsamaktaydılar. Geniş ve ağır oldukları muhakkaktı.

Ben, derslerine girdiğim sınıflarda kendi hazırladığım özel ders notlarımı anlatıyordum ve ayrıca diğer meslektaşlarımızın eserlerini de yardımcı kaynaklar olarak tavsiye ediyordum. Hazırlamış olduğum ders notları sadece öğrencilerin öğrenmeleri gereken temel konuları kapsıyordu. Bu yöntem, onların hem dersi daha kolay anlamalarını hem de sevmelerini sağlıyordu. Yıllardır edindiğim tecrübenin bir sonucu olarak söylüyorum; çok iyi sonuçlar aldık. Öğrencilerim için tek zor olan şey anlattıklarımı not tutmak zorunda kalmalarıydı. Benden ders notlarımı istiyorlardı ancak veremiyordum, çünkü notlarım sadece bana konu başlıklarını hatırlatan müsveddelerdi. Ortaya çıkan bu zorluğu öğrenciler dersleri kaydederek gidermeye çalışıyorlardı. Diğer bir zorluk da benim ders anlatma tarzımdan kaynaklanıyordu. Çünkü usul gibi tamamen teorik bir dersi öğrenciyi sıkmadan anlatabilmek çok zordur. Ben de bu zorluğu tahtaya çizdiğim şemalarla hafifletmeye çalışıyordum. Ancak, öğrencilerin bir taraftan konuşmalarını kaydetmeleri diğer taraftan da dersin sonunda tahtanın fotoğrafını çekip aralarında paylaşmaları her hâlükârda bir sıkıntıy-

di. Yıllar sonra bu duruma bir son verelim istedim ve naçizane bu eseri yazdım. Okuduğunuz kitabın kısa hikâyesi budur.

Kitap, tamamen ders amaçlı yazıldığından konuların ele alınışı ve tertibi alışlagelen *Hadis Tarihi* ve *Usûlü* kaynaklarından farklıdır. Mevcut kaynaklarımız genelde Hadis Tarihini ayrı Hadis Usûlünü de ayrı olarak ele almaktadırlar. Bu da öğrencinin *Hadis Tarihi* ile *Hadis Usûlü* arasındaki bağlantıyı kurmasını zorlaştırmaktadır. Ben derslerimde, önce *Hadis Tarihi* ile ilgili bir konuyu anlatıyorum daha sonraki derste ise bu tarihi arka planın Hadis Usûlüne nasıl yansıdığını işliyorum. Böylece öğrenci hadisin tarihini ve usûlünü tarih-usûl ilişkisiyle birlikte öğrenmektedir. Yararı tecrübe edilmiş bu yöntemi aynıyla kitabın tertibine yansıttım. Okuyucu ister öğrenci olsun isterse olmasın konuları birbirleriyle irtibatlı bir şekilde öğrenecek ve *Hadis Usûlü* konularının masa başında üretilmiş teorik ilkeler olmayıp aksine tarihi bir arka planlarının ve gerekçelerinin olduğunu görecektir. Kitapta göreceğiniz bir diğer farklılık da hemen her konunun mutlaka görselleştirilip bir şemayla anlatılmasıdır. Bu tarz bir anlatım, tamamen teorik olan konuları öğrencinin/okuyucunun nispeten daha kolay öğrenmesini sağlayacaktır.

Bütün titizliğime rağmen mutlaka eksiklerim ve hatalarım olacaktır. Başta çok değerli meslektaşlarım olmak üzere tüm okurlarımdan esere katkıda bulunmalarını bekliyorum ve şimdiden teşekkür ediyorum. Hocalık hayatımın bir hayali ve semeresi olan bu eserimi, yayınlanmasını heyecanla bekleyen manevi evlatlarıma, güzel öğrencilerime ithaf ediyorum...

Diyarbakır 2017